

Иштван Њомаркаји

УЛОГА ГРАМАТИЧКОГ РОДА У ПРЕУЗИМАЊУ СТРАНИХ РЕЧИ У ДОБА РАНОГ РЕАЛИЗМА

1. Граматички род је у индоевропским језицима морфолошка категорија која игра улогу у првом реду у синтакси, у слагању именица и именских речи. „Род је граматичка категорија која се очитује у слагању именица с придјевним ријечима” (Пргр 67). Стевановић наглашава да се род код именица „не одређује према природи онога што /именице/ означавају (изузев типичних случајева природног рода – И. Њ.), већ према њихову облику и неким другим граматичким особинама” (Стевановић I, 173).

Словенски су језици наследили категорију рода, броја и падежа од индоевропског прајезика (в. Aitzetmüller 67). У заједничком и у посебном развоју појединих словенских језика род је почео да игра одлучујућу улогу у формирању деклинационог система. У вези са тиме Aitzetmüller пише: „... desgleichen läßt sich erkennen, daß schon im Urslavischen eine bedeutsame Schwerpunktverlagerung stattgefunden hat, insofern als unter dem Oberaspekt des natürlichen Geschlechts die Genera allmählich an bestimmte Stammklassen gebunden wurden, was im Indogermanischen nicht der Fall gewesen war” (Aitzetmüller 67). Данас је већ карактеристично за све словенске језике то шта се у граматици Академије Совјетског Савеза овако сумира: Принадлежность имен существительных к тому или другому гр. роду определяется в современном русском языке почти полностью морфологически... (Гррыз I, 21–22). Иста се појава уочава код неких типова именица у немачком: „Das grammatische Geschlecht richtete sich nach bestimmten Endungen der Substantive, also nach ihrer Lau form. Noch heute vermögen wir diesen formalen Charakter daran abzulesen, daß z.B. die Substantive auf *-heit*, *-keit* weiblich, die auf *-ling* männlich sind. Die Veränderung der Endungssilben führte deshalb im Laufe der Sprachentwicklung bei vielen Substantiven zum Geschlechtswandel (Duden 4, 137). За овакво мењање рода појединих именица има много примера у свим словенским језици-

ма. Има и случајева у којима се и граматички род страних речи мења, у зависности од завршетакa. Граматички род преузетих страних речи, у већини случајева, исто одређује њихов завршетак у језику-даваоцу (посреднику). У том погледу Исаченко (I, 75) дели словенске језике на две групе. У језицима прве групе завршетак речи у језику-даваоцу непосредно одређује и род позајмљенице (овамо спадају нпр. српскохрватски, руски, словеначки и бугарски), док у другој групи долази до изражаја тежња за очувањем граматичког рода у језику-даваоцу (овамо спадају нпр. чешки, словачки и пољски). Ако се ради о контакту језика од којих један (у нашем случају језик-давалац), нема граматичког рода, завршетак позајмљенице даје могућност да се нова реч уврсти у неку дефлексију и да се тиме аутоматски одређује и њен граматички род. Тако ће бити, нпр., у руском језику именица татарског порекла *латша* женског, а именице *башмак* и *карман* мушког рода (в. Баранникова 145).

У наше време све више енглеских именица се одомаћује у различитим европским језицима. Међу њима налазе се, наравно, и псеудоенглеске. Морамо да се сложимо са професором М. Сурдучким (Сурдучки 288) у томе да у погледу граматичког рода речи енглеског порекла одлучује облик речи, јер у енглеском граматичког рода нема. Сукоб између природног и граматичког рода настаје током адаптационог процеса пре свега код речи природног женског рода које се завршавају на сугласник. Овде се опажају два начина решења: или се таквим именицама додаје завршетак *-а* (*герла*, *мисиса*) или остаје сугласнички завршетак и именица се морфолошки не адаптира, биће индеклинабилна. Сурдучки (стр. 291) не признаје улогу семантичке аналогije у процесу морфолошке адаптације: „Израз *слично значење* може да буде веома растељив појам. Увек је могуће (и оправдано) питати се зашто су, на пример, именице *барка* и *лађа* имале пресудан утицај на род позајмљеница *џунка* и *јахта*, а именице *чамац* и *брод* то нису.”

У доба раног реализма на српскохрватском језичком подручју можемо да рачунамо са преузимањем немачких, француских, руских и мађарских речи. Са гледишта мађарских речи граматички род нема никаквог значења јер га у мађарском нема. У њиховој адаптацији интересантно је запазити, како утиче систем српскохрватског језика на формирање граматичког рода речи мађарског порекла, које често имају завршетке сасвим необичне за српскохрватски. Другим речима, овде можемо да запазимо, како и у коликој мери долази до изражаја присиљеност система језика-примаоца, тзв. Systemzwang.

2. У делима писаца раног реализма (Ј. Игњатовић, М. П. Шапчанин, Ј. Г. Миленко, А. Шеноа) налазимо латинске и латинизирани именице на *-ум* у већини случајева с изворним завршетком. Те ће именице бити мушког рода, упркос томе, да су у латинском биле средњег рода: ... то вређа осећање и *декорум* органа на влади (Мем 389), Кад би већ ... *на општи гаудиум* капитулирати морао (Мем 350), ... *какав је индивидуум* наш Марко ... (Шапч 72), *У незаконитом interregnumu* (Мем 351), Овде морам *неки куриозум* споменути (Мем 235), Спустим се ... *у мој тускулум* (Мем 465). У својој жанри Радовановић је био *unicum* (Мем 247). Код Шеноа сам нашао мањи број именица латинског порекла на *-ум*. Оне се сусрећу, међутим, без *-ум*. Овамо спадају: *аргумент*, *мандат*, *регуламент*, *шкандал*; *манифест*, *темперамент*, *тестамент*. Те су именице без *-ум* дошле, вероватно, немачким посредовањем. Потврде: кога ни *сва аргумента* овога свијета из његове кућице измамити неће ... (Диог 27), Ал тај ваш *мандат*, тај *мандат!* (Диог 250), А по каквоу *регуламенту* сте ратовали..., ниже: ни по овом *регуламенту* (Диог 39), нисте ли, драга грофице, чули за тај велики *шкандал*? (Диог 110). У облику *сва аргумента* налазимо интересантну форму адаптације. Према овом облику номинатива плурала можемо закључити да Шеноа користи ту реч која је у латинском средњег рода у једнини на *-ум* јер се именице овога типа завршавају у множини на *-а*. То је једини податак за чување граматичког рода из језика – даваоца. Неколико именица латинског порекла на *-ум* употребљавају се и код Игњатовића без тога завршетка. *Манифест* од трећег октобра (Мем 176), *Темперамент* му је био жустар (Мем 198), Ту је и *тестамент*, последња опорука (Мем 314), Та не знате ли да је Гавра Волар *тестамент* писао... (Чсвет 33).

3. Именице на *-иум* показују извесно колебање. Неке се од њих употребљавају с оригиналним завршетком као именице мушког рода, док се њихова већина користи у облику на *-а/-ија/* и, према томе, биће женског рода. Потврде: Мађарске пуковније имале су потпасти под мађарски *министеријум* (Мем 177). Неколико редака ниже та се именица сусреће у облику *министарство*: Овима није на срцу лежало потпадати под мађарско ратно *министарство*. Даљи примери: Кад је дефинитивум заменио *провизоријум*... (Мем 352), У првом *стадијуму*... (Мем 382). Далеко више има потврда именица с облицима на *-ија*: Варош много већа, ту је *гимназија* и лицеј (Мем 6), наследне парнице... о *латифундијама* (Мем 338), Срби у тим *муниципијама*... живели су по својим донесеним обичајима (Мем 27), Сентандрејци имали су ту *привилегију* (Мем 6), Бранити српство по својим *привилегијама* (Мем 11), Сад мора проћи тај рукопис *праву пургаторију* (Мем 33), На малој *територији*... (Мем 207). Адаптација

тих именица са завршетком *-ија* вероватно се може објаснити утицајем руског језика.

4. Именице које данас показују колебање *-ист* ~ *-иста* у доба раног реализма (већина потврда је узета од Игњатовића) с једним јединим изузетком сусрећу се у облику на *-иста*, али су мушког граматичког рода. Атрибут уз њих доследно стоји у мушком роду. Примери: још кад сам био *нижи гимназиста* (Мем 252), Марковић је био *идеалиста* (Мем 255), јер су га држали за *изредног јуриста* (изузетак, ном. једн.: *јурист*) али: Он је био *јуриста* (Мем 75), ... ако је био *јотиста* (Мем 11), Ти си ... *кабалиста* (Диог 30), рекао бих да је био *кописта* и добар портре-сликар (Мем 236), У политичком правцу био је *панслависта*, русоман (Мем 257), Код њих је друго нешто био полицај, а не *полициста* у данашњем смислу (Мем 47), Амице, чујем да сте и ви списатељ, да ли поета или *прозаиста*? (Мем 50), Сима Игњатовић био је ужасан *српски шовиниста* (Мем 12), Он је, драга моја, и *изврстан виолиниста* (Шапч 391), ја сам тек био онако, беневокус, а Павловић је хтео од мене да искреше *српског журналисту* (Мем 73). У множини се те именице обично деклинирају према *-а* основи: Питам ко ту седи; јурати, *јуристе* (Мем 39), *јуристе* (ном. плур.; Мем 10), То су опет *пијаристе* (Мем 8), професори-*пијаристе* (Мем 7), Ондашњи Срби... дошли су још за време Немањића тамо као *колонисте* (Мем 34), али: Да су тадашњи јавни и потајни *јотисти* у својим полемикама са дебелојеровцима ... (Мем 11). Именица може добити *-е* у ном. плур., заједно са својим атрибутом, али придевски предикат, глаголски део сложеног предиката и апозиција имају облик мушког рода: *мађарске журналисте*, особито *радикални*, тако су били *наивни*, *искрени* (Мем 186). За ово последње *били су омладинске прогресисте* (Мем 21). Узрок овом колебању може да буде заједнички утицај различитих језика посредника. Те се именице, наиме, у латинском (и латинизираном) облику завршавају на *-иста* и тај се наставак доследно чува у мађарском; док се оне и у немачком и у руском употребљавају само с наставком *-ист*.

5. Именице на *-ус* чувају тај завршетак, али њихов начин писања свакако указује на то да су се осећале као туђе. Примери: Могао га свако видети као *беневокус-а*, по свим факултетима (Мем 252), Уђем у двор, пријави ме Пера Класановић, патријархов *цамерариус* (Мем 185), За своје четрдесетогодишње праксе није ми се наметнуо такав „*casus*” да га није ни Хипократ доживио (Диог 211), ... залуду су пандури тргали тај несретни *corpus delicti* необичном за то небрзо доба брзином (Диог 246–7), Јавна и приватна места служе ветеранима и омладини као неки *phocus* (Мем 9), ... својим јуристанским *нимбусом* (Мем 75), Његовом *нимбусу* као народном јунаку допринело је то ... (Мем 200), Но Ракић,

стари патрициус, мислио је ... (Мем 403), Узели су ритмус, строфе, станце талијанске (Мем 51).

6. Ретко се догађа да се латинска именица на *-тио*, писана по латинском правопису, прилагођује деклинацији именица средњег рода на *-о*: То је у мојим очима било *traditio fraterni sanguinis* (издаја братске крви) (Мем 316). Два пута се сусреће код Игњатовића немачка именица женског рода *Theorie* још у неадаптираној форми, као реч-цитат. Реч не добија завршетке, али се придев уз њу деклинира по женском роду: То је Шмерлингова *Verwirkungstheorie* (Мем 303), ... исто тако као што је доцније ... у својој *Verwirkungstheorie* писао... (Мем 323). На једном месту наилазимо на интересантну структуру: иза српскохрватског предлога од стоји латински аблатив: и он неће на миру остати, већ ће од *patribus piaristis* потпуно удовољство потражити (Мем 329).

Ређи су случајеви када се латински израз (употребљен као стручни термин) не деклинира: ... већ они суде све *po jus naturae* (Мем 235), ... две старе пандурске сабље, па онда разних фела буца, *све сами корпус деликти* од разних лопова... (Чсвет 30). Један пример је нађен у којем је у слагању предиката са субјектом вероватно играла улогу семантичка аналогија: У једанаест сати *заказан је био Feierstunde* (Мем 380). Реч *Stunde* је, наиме, у немачком женског граматичког рода, а *-е* је у српскохрватском индикатор средњег рода. У поменутој реченици слагање се врши, можда, по угледу на именице *час/сам* које су мушког граматичког рода.

7. Лична имена (особито код Шеное) пишу се и у неприлагођеној и у адаптираној форми. Нпр.: *Sans doute, chère Amélie!* „А прогос”, рече *Амалија*; Опрости му те церемоније, *Amélie...* (Диог 158). Именице *baronesse* и *comtesse* добију аналогично *-а*: *баронеса, контеса*, да не дође до неподударанга природног и граматичког рода. Именица *баронеса* користи се и у облику *баруница*: Мој поклон, *барунице*; *bon soir, chér colonel*, – да сте ми здрава драга *baronessa!* (Диог 159), Рад сам видјети те ваше дивље *comtesse i barunice* (Диог 65), Приповедах *kontessi* причицу о поноћној јабуци (Диог 240).

8. Интересантно колебање показује именица *форинта*. Налазимо је као именицу женског рода на *-а*, али се више сусреће као именица мушког рода на сугласник. Можемо да нађемо оба облика понекад и унутар исте реченице: само за први сат мораш платити *два форинта*, а после за сваки идући само *по једну форинту* (Чсвет 40), Сентандреја откупила је од Камере уз годишњих шест хиљада *форината* (Мем 27), плати најпре *две форинте* сребра (Чсвет 41), Не може бити, јер та *три форинта* су за то што си се са мном саветовао (Чсвет 43), око шест хиљада *форината* (Мем 325), Пошто је овај пар, брат Мито? *Два форинта* (Ј. Г. Миленко

359), више од *воринте* и петнаест грошића (Ј. Г. Миленко 359). Облик *форинт* показује оригинални мађ. облик. Именице *бутеља*, *халба* (*холба*) и *шаржа* женског су рода у језику-даваоцу (фр. *la bouteille*, н. *die Halbe*, фр. *la charge*). Можемо, међутим, претпоставити да су именице француског порекла дошле у српскохрватски немачким посредовањем. *Бутеља* води своје порекло од н. *die Butt*, *Buddel* и, можда, од мађарске *butélia*, *шаржа* од н. *die Charge* и, вероватно, од мађарске *sarzsí* (изг. *шаржи*) која је дошла у мађарски језик из аустро-угарске војне терминологије (в. TESz III 497); ... захвално примим понуду, те сам узмем *бутељу* (Мем 251), дакле сва четворица од *више шарже* (Мем 427), Даду донети *две холбе* пива (Чсвет 45). Одмах на то да још *холбу* вина донети (Чсвет 79). Аналогичко *-а* добија именица немачког порекла *фиранга* (н. *der Vorhang*): Један мали прозор, место *фиранге* неке старе хаљине загушиле га у тамној соби (Мем 249). Та се стара тенденција опажа већ у регионалним књижевним језицима (в. HadrSchr 445, 455). Исто је тако аналогичко *-а* у именици *фербла* (бав-ауст. *färbeln*, мађ. *ferbli*): како се на велике новце картају у „*ферблу*” (Мем 331).

9. Формално се не адаптирају именице *јанкл*, *шпеници* и *штемпл* (*штемпли*). Завршеци *-кл*, *-цл*, *-пл/-кли*, *-цли*, *-пли*/ не само да су необични за српскохрватски језик, већ отежавају и морфолошку адаптацију. Примери: Нов шешир, нове чакшире, *јанкл*, или управо *шпеници* – све је већ на колима (Чсвет 149), купи себи нов шешир, *јанкл* и чакшире (Чсвет 148), Молбеница је готова и *штемпл* је прилепљен (Чсвет 147), десет форинти за молбенику и педесет крајцара за *штемпл* (Чсвет 147), Будући да ви нисте у своје време код мене јавили, да дате на *штемпли*... (Чсвет 114). На то неће пристати; мораш му дати на *штемпли* (Чсвет 36), ... па су сад на миру, па не морају плаћати ни *штемпла* ни царске порције (Чсвет 34). Именица *јанкл* је бав-ауст. порекла: *der Janke(r)l*. У мађарском се појављује у форми *јанкл*, па се додаје на крај *-и*, као што је то случај у свим речима страног (у првом реду немачког) порекла које се завршавају на више сугласника. Крајњи је извор речи *шпеници* име енглеског лорда *Spencer* (изг. *спенсер*) (Клаић 1429, Вакос 772). На немачко посредовање указује *ш-* на почетку речи. Именица *штемпли* код Игњатовића употребљава се у значењу 'таксена марка'. У првој половини XIX века сусрећемо је и у мађарском у сличном значењу (TESz III 600). Облици *шпеници*, *штемпли* јасно указују на мађарски утицај. У косим падежима те се речи деклинирају као именице мушког рода *-о-* основе, данас имају облике: *јанкл*, *шпеницер*, *штемпл*. Ни једна од њих се не употребљава у књижевном језику јер место сваке има одговарајући српскохрватски термин. Данашњи писци користе их ради постизања стилских ефеката.

Речи, дакле, које остају на рубу речничког блага не излазећи из сфере употребе уских друштвених кругова ни у доба свога продирања, неће се адаптирати морфолошки у номинативу једнине, неће се прилагодити систему језика-примаоца у своме основном облику.

10. Три мађарске именице које значе мушку особу преузете су са завршетком *-a* у мађарском и прилагодиле су се деклинацији именица женског рода на *-a*: *бака* (у некадашњој аустроугарској војсци назив обичног војника (пјешака) без чина, Клаић 155), *газда* и *катана* /*ein Krieger zu Pferde*, Вук 275; 'војник, коњаник, хусар', Клаић 722/; ево ти сесоског добошара ... у солдачком лајберу са оловним дугметима, кога само зато никад не скида што се поноси кад каже да је био – *бака!* (Ј. Г. Миленко 360), јер и Стојко Пушибрк је *добар газда* (Чсвет 17). Она би 'тела за *каквог јачег газду* (Чсвет 134), Тај пријатељ живео је врло добро *са тим катаном* (Чсвет 153). Главни град Мађарске зове се српскохрватски *Будимпешта*. Код Игњатовића налазимо и облик мушког рода: у суседству *Будимпешта* (Мем 56), али: *Контингент* су давали *Будимпешта*, ... (Мем 59).

11. Именица *varmegye* ('*comitatus*', Вук 56; 'покрајина, управна област, жупанија', Клаић 1557) појављује се као именица женског рода: *вармеђа*. Основна је реч *међа* коју су Мађари преузели из словенског у форми *тегуе*. Поменута је именица, дакле, поновно преузимање првобитне словенске речи: као што се у *пештанској вармеђи* говори (Мем 71). Није регистрирана ни код Вука ни у речницима страних речи мађарска именица *гомб* 'дугме' која се употребљава као именица женског рода: *гомба*: Тако опет једампут исти тај Тоша код Ђоке снајдера лајбер *са гомбама*, на коме рупице морају бити постављене црвеном чојом (Ј. Г. Миленко 357). Реч је у мађарском, вероватно, везана за именицу *bog ~ gob* 'чвор, узао'. Уметање назала секундарна је појава (TESz I, 1071). Она је употребљена у описивању специјалне врсте одеће, *лајбера са гомбама*, адаптација је, дакле, пригодна. Реч *лајбер* (мађ.: *lajbi* 'прслук') немачког је порекла, непосредан извор је баварско-аустр. дијалекат. Крајњи је извор н. *Leib* 'тело, труп' (TESz II, 707).

Мађарска именица *lócs* преузима се у облику *левча*: – Хеј, та шта ти је... Пуштај, море, јер ако *левчу*... (Ј. Г. Миленко 290) и још више потврда. Вук регистрира ту именицу: *лијевча* 'die Stemmleiste, fulcrum laterale vehiculi' (368). У речницима страних речи она се не сусреће. Именица у мађарском вероватно потиче из немачког (бав.-аустр.) *leische* (TESz II, 793). Није, међутим, јасно порекло мађарског фонема *ö*. Реч се први пут регистрира г. 1364. Претпоставља се да у мађарском морамо рачунати с дифтонгом *ei* → *eï* → *eö* → *ö*. Може бити да је именица преузета у

српскохрватски језик са slabим дифтонгом који је могао дати *v* па је на крају добила аналогичко *-a* и, према томе, постала је женског рода.

12. Опште је позната појава да се мађ. речи на *-ó* преузимају са завршетком *-ov* као именице мушког рода. Наставак *-ov* можемо објаснити на два начина. Можемо да претпоставимо да су се дотичне м. речи завршавале на дифтонг *-oц*, па се то крајње *-у* могло осећати као слабо *-в*. Друго објашњење тражи узрок у систему српскохрватског језика, у унутрашњој аналогiji. Овамо спадају именице *аков* (м. *akó* 'ein Eimer, amphora, Вук 3), *ципов(ка)* (м. *сipó* 'ein kleinerer Laib Brot auf die Reise, Вук 840, 'бијели крух' Клаић 247), *(х)интов* (м. *hintó* 'кочија'), *биров*, *кишбиров*, *солгабиров* (м. *biró* 'Unterknez im Dorfe, Вук 27, 'судац', Клаић 196), *шарампов* (м. *sorompó* 'eine Art Verschanzung, Вук 862, 'шанац, опкоп; ограда, баријера', Клаић 1409). Потврде: Осам форинти за *аков* (Чсвет 18), ... парче кобасице, или „шваргле” са *циповком* (Мем 252). Сам архимандрит дошао је на свом *интову* (Шапч 122), и Сава сам био је, и мали *биров*, управо *кишбиров* (Чсвет 13), Да је какав *солгабиров* у сумњи био (Мем 47), Ту су поставили неку баријеру, *шарампов*, који ће Стратимировића обуставити (Мем 160).

13. Веома је интересантна адаптација мађ. именице *hegedü* 'Geige, виолина'. До сада је она непознатог порекла у мађарском. Према историјско-етимолошком речнику мађарског језика не може се прихватити ни њена угарска ни турска етимологија (TESz II, 82). Код Вука је регистрирана у значењу 'deutsche Geige' (Вук 158), код Клаића се сусреће облик *егеде* 'гусле, виолина' (Клаић 382: мн. ж. рода). С обзиром на то што фонем *й* у српскохрватском не постоји, он је замењен фонемом *е* и тако се реч осећала као плуралиа тантум. У овом случају форма одређује и род и број: уметник на флаути и *егедама* (Мем 51), покаже ми прстом ... да му ... додам *егеде* (Мем 251), спомиње како је у друштву пао у шкрип да свира на *хегедама* (Мем 351). Поред облика *(х)егеде*, егзистирао је и облик *хегеда*. Овде се род исто одређује чисто фонолошки: и опазих *егеду* на њој (Ј. Г. Миленко 274), Мића, *егеду* ти *твоју*, на ноге таки, онај цигањоре мора кроз пенцер ... (Ј. Г. Миленко 313).

14. Осим неких питања граматичког рода и морфолошке адаптације именица, намеће се и питање адаптације неких придева страног порекла. Позната је чињеница да се неки придеви (особито придеви немачког и француског порекла тзв. салон-језика, нпр.: *феш*, *шнајдиг*, *херциг*) не прилагођавају формално морфолошком систему српскохрватског језика, не слажу се као атрибути с именицама, уопште, не деклинирају се. Такве придеве налазимо у великом броју у делима хрватских писаца од XVI века (в. Нуркк), у данашњем чакавском дијалекту (в. ЃакLex) и у језику

Срба и Хрвата у Канади (в. Сурдучки). Неколико примера од савремених писаца: Чисто *феш* женска (Живот 178), Мали Аурел је био *феш* дечко (В. Петр, Буња 170); Микошевићеви из Раванграда јако су *феш*. (В. Петр, Буња 54). У делима Ј. Игњатовића и Ј. Г. Миленка такви су придеви, између осталог, *фајн* /*вајн*/ и *квит*: а нешто има од матере, а мати јој била *вајн*, вредна женска (Чсвет 51). Ту нам показује корице од календара на којима мала Даница баш *фајн* намоловала плајвазом (Ј. Г. Миленко 416), Владимирова мајка рече ми да је још у девојој, десетој години изишла „*фајн*” девојка, да је свачије око застало на њој ... (Ј. Г. Миленко 421), Није то кец-мец, већ није се баш дало, неки хандрак се умеш’о у пос’о, па *квит*! (Ј. Г. Миленко 313). Придев мађ. порекла *шантав* (м. *sánta*) адаптира се морфолошки са завршетком *-е*, ако се, међутим, употребљава емоционално обојен, остаје неадаптиран: Можда је само зато омален што је *шантав* (Ј. Г. Миленко 278), ... на имен-дан *шантавог* торбара (Ј. Г. Миленко 313); Нога ми, мислиш, препуче, – и од то доба зову ме „*шанта*” (Ј. Г. Миленко 339–40).

Неадаптираност можемо објаснити тиме што су се такви придеви првобитно употребљавали у функцији предиката. То је констатација Ивана Клајна (Утицаји енглеског језика у италијанском. Београд 1971, цитира га L. Országh у монографији „Angol eredetű elemek a magyar szókészletben” – Елементи енглеског порекла у мађарском речничком благу, Budapest 1977, стр. 142). Осим првобитне предикатне функције код придева овог типа свакако можемо да рачунамо и с јаким утицајем страног језичког узора, стране језичке средине. У настанку таквих и сличних структура можемо узети у обзир и такве мађарске изразе као што, нпр. *fess fiatalember* ’феш млад човек’, *fess nő* ’феш женска’, *hercig kislány* ’херциг девојка’ и сл.

15. Српскохрватски језик спада међу словенске језике у којима се граматички род одређује завршецима. У коначном формирању завршетка преузетих страних речи најбитнија је унутрашња аналогија у језику примаоца, другим речима, тежња за обичним завршецима. Било би, наине, са гледишта граматичког рода свеједно да ли се латинске (или латинизирани) именице преузимају са завршетком *-ум* или без њега, сугласнички је завршетак у оба случаја индикатор мушког граматичког рода. Узмемо ли, нпр., именице на *-ијум*, видећемо да оне егзистирају на источном делу језичког подручја већином као именице на *-ијум*, док се на западном делу *-ум* одбацује. У доба раног реализма (особито у Игњатовићевом језику), те именице долазе већином са *-ум*, само неке од њих имају завршетак *-ија*. Чување завршетка *-ум* можемо објаснити и утицајем мађарског језика, док се у наставку *-ија* вероватно огледа утицај руског језика.

Ако завршетак у језику-даваоцу не одговара природном роду речи (то се догађа, пре свега, код именица женског рода на сугласник и, мањим делом, код именица мушког рода на *-a*), онда језик тражи решење које најбоље одговара његовом систему. Тако се додаје именицама женског рода на сугласник *-a* (*baronessa, kontessa*), док ће именице мушког рода на *-a* остати неизмењене јер ова врста инконгруенције није сасвим необична. То је случај, рецимо, код мађарских речи *газда, бака, катана*. Именице које се завршавају на неку сугласничку групу необичну за језик-прималац (као, нпр. мађ. *gomb, löcs, forint*), добију аналогичко *-a* ради што лакшег прилагођавања. То је сасвим природна појава јер код ових и сличних речи не смета ни њихов природни род или припадање по полу. Речи *гомба, левча, форинта* у таквом облику лако ће наћи своје место у морфолошком систему српскохрватског језика. У случају именица које се осећају туђима и то се осећање огледа и у њиховом писању, одлучујућу улогу игра граматички род у страном језику. Овакве се речи, наиме, сусрећу у језику писаца који добро владају дотичним страним језиком. Такве речи представљају тзв. *цитат-речи, цитат-изворе*. Такве су именице биле у нашем материјалу *traditio* и *Theorie*.

Неке именице које нису улазиле у књижевни језик, већ су остале у оквиру говорног језика, нису се адаптирале у номинативу јединине. Именице као што су, нпр., *јанкл, штемпл(и), шпеници* у номинативу долазе у овој форми, али у косим падежима деклинирају се као именице мушког рода *-o-* основе.

У малом броју сусрећемо у нашем материјалу неадаптиране придеве, као што су, нпр. *фајн (вајн), квит* и сл. Тенденција избегавања адаптације позајмљених придева читује се пре свега у језику оних говорника који су доготрајно изложени непрекидном утицају страног језика (в. стару хрватску књижевност, данашње архаичне чакавске говоре и говоре Срба и Хрвата исељеника). Род је, као што смо видели, формална категорија која највише зависи од унутрашње аналогije у језику-примаоцу. Било би поучно детаљније истражити језик Јакова Игњатовића и хрватских реалиста са гледишта морфолошке адаптације страних речи, именица и придева: како и у коликој мери долази до изражаја снага језичког система, како се решавају проблеми наметнути неподударењем морфолошке форме и природног рода, у које доба и до које мере долази до изражаја тенденција за чувањем граматичког рода у језику-даваоцу и на крају какве неадаптиране придеве налазимо у поменуто доба и у којој се синтаксичкој функцији они употребљавају.

ИЗВОРИ

- Чсвет = Ј. Игњатовић, *Чудан свет*, Матица српска, Нови Сад, 1955.
- Мем = Ј. Игњатовић, *Рансодија из прошлог српског живота, Мемоари*, Матица српска, Нови Сад, 1953.
- Диог = А. Šenoa, *Diogenes. Historička pripovijest XVIII vijeka*, Zagreb, 1900.
- Ј. Г. Миленко = Јован Грчић Миленко, *Целокупна дела*, Библиотека српских писаца, Београд.
- Шапч = Милорад П. Шапчанин, *Целокупна дела*, књига трећа, Библиотека српских писаца, Београд.

ЛИТЕРАТУРА

- Aitzetmüller = R. Aitzetmüller, *Altbulgarische Grammatik*, Freiburg, 1978.
- Bakos = Bakos Ferenc (ред.): *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Hatodik, átnézett, kiegészített kiadás = Речник страних речи и израза. Шесто, прегледано, допуњено издање, Budapest, 1983.
- Баранникова = Баранникова, Л. И., *Введение в языкознание*, Изд. Сарамовског универзитета, 1973.
- ČakLex = М. Hraste – Р. Šimunović – R. Olesch, *Čakavisch-deutsches Lexikon*, Teil I, Köln–Wien, 1979.
- Гряз = *Грамматика русского языка*. Академия наук СССР, I, Moskva, 1953.
- HdSchr = L. Hadrovics, *Schrifttum und Sprache der burgenländischen, Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*, Wien–Budapest, 1974.
- Нуркк = J. Hyrkkänen, *Der lexikalische Einfluss des Italienischen auf das Kroatische des 16. Jahrhunderts*, Helsinki, 1973.
- Исаченко = А. В. Исаченко, *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словачким. Морфология I*, Братислава, 1954.
- Клаић = В. Klaić, *Rječnik stranih riječi, izraza i kratica*, Zagreb, 1962.
- Пргр = *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1979.
- Стевановић = М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд, 1964.
- Сурдучки = М. Surdučki, *Srpskohrvatski i engleski u kontaktu*, Matica srpska, Novi Sad, 1978.
- TESz I–III = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* (= Историјско-етимологијски речник мађарског језика). Budapest, 1967, 1970, 1976.

Вук = Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*. Четврто државно издање, Београд, 1935.

Живот = *Život pod reflektorima. Sedam suvremenih hrvatskih drama i komedija*, Zagreb, 1961.